

ÖZET

Özbek Türkçesi,tarihî Çağatay Türkçesinin,çağdaş bir devamı olup,Özbekistan'ın resmî dili konumundadır.Özbekçe,karakteristik açıdan diğer Türk lehçelerinden farklı özelliklere sahiptir.Ses uyumunun olmaması ve bünyesinde Karluk,Kıpçak ve Oğuz ağızlarından unsurları barındıran tek Türk lehçesi olması,bu farklılıklardan bazılarıdır.Ayrıca Özbekçe'de diğer Türk lehçe ve şivelerine göre Farsçanın etkisi daha fazladır. Sözlüklerinde Farsça kelime sayısı fazla olduğu gibi telaffuzda da Farsçanın etkisi açıkça görülür. Gerek Kiril alfabesinde gerekse bugün kullanılan Latin alfabesinde mevcut ünlülerin yetersiz oluşu da ağızlardaki bu temayülün önünde engel teşkil etmektedir.Biz bu çalışmamızda Özbek Türkçesinde hâl eklerini,örnekler ve kelime tahlilleri ile gösterip,bu eklerin özelliklerine kısaca değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Özbekçe,Özbek Türkçesi,Hâl Ekleri,Kelime Tahlilleri

1. Giriş

İsim çekim eklerinden biri olan "Hal eki" isim ve isim soylu sözcüklere gelerek onlara cümlede görev ve anlam kazandıran eklerdir. Sözcükleri akuzatif (belirtme), datif (yönelme),lokatif (bulunma) ve ablatif (ayrılma) açısından tanımlayan, sözcüğün yalın hali ile hal eki almış durumlarından her biridir.

1.1. Akuzatif Hali Eki=

Özbek Türkçesinde akuzatif hali eki *+ni* olup,bu ek uyuma tabii değildir.

Örnek: a) *Buvämni*(*< buvä + m + ni*) sözcüğü *buvä* "dede" + *ni* şeklinde oluşmuştur.*Buvämni* kelimesi, *buvä* "dede" İ.K, +*m*"1.t.ş.i.e" +*ni* ise akuzatif hali ekinden oluşmuştur.

b) *Uyni*(*< uy+ni*) sözcüğü *uy* "ev" + *ni* şeklinde oluşmuştur.*Uyni* kelimesi, *uy* "ev" İ.K, +*ni* ise akuzatif hali ekinden oluşmuştur.

c) *Şäpkäni*(*< Şäpkä+ ni*) sözcüğü *şäpkä* "şapka" + *ni* şeklinde oluşmuştur.*Şäpkä* kelimesi, *şäpkä* "şapka" İ.K, +*ni* ise akuzatif hali ekinden oluşmuştur.

1.2 Datif Hali Eki=

Özbek Türkçesinde datif hali eki umumi olarak *+gä* 'dir.Ancak sonu "k" sert ünsüzü ile biten kelimelerde datif eki *+kä* 'ye dönüşür.(BKZ. örn b)

Örnek: a) *Yelkämgä*(*< yelke + m + gä*) sözcüğü *yelkä* "omuz" + *m + gä* şeklinde oluşmuştur.*Yelkämgä* kelimesi, *yelkä* "omuz" İ.K, +*m* "1.t.ş.i.e" + *gä* datif hali ekinden oluşmuştur.

b) *Çeçäkkä*(*< çeçäk + kä*) sözcüğü *çeçäk* "çiçek" + *ke* şeklinde oluşmuştur.*Çeçäkkä* kelimesi, *çeçäk* "çiçek" İ.K, +*kä* ise

datif hali ekinden oluşmuştur.

c) *İshgä* (< *ish + gä*) sözcüğü *ish "iş" + gä* şeklinde oluşmuştur.*İshgä* kelimesi, *ish "iş"* İ.K, +*gä* ise datif hali ekinden oluşmuştur.

1.3 Lokatif Hali Eki=

Özbek Türkçesinde lokatif hali eki +*dä* şeklinde olup, tek şekillidir ve uyuma tabii değildir.

Örnek: a) *Körgändä* (< *kör - gän + dä*) sözcüğü *kör "gör-" - gen + dä* şeklinde oluşmuştur.*Körgändä* kelimesi, *kör "gör"* - F.K, - *gän "Partisip" + dä* lokatif hali ekinden oluşmuştur.

b) *Köçädä* (< *köçä + dä*) sözcüğü *köçä "sokak" + dä* şeklinde oluşmuştur.*Köçädä* kelimesi, *Köçä "sokak"* İ.K, +*dä* ise lokatif hali ekinden oluşmuştur.

c) *Bağdä* (< *bağ + dä*) sözcüğü *bağ "bahçe" + dä* şeklinde oluşmuştur.*Bağdä* kelimesi, *bağ "bahçe"* İ.K, +*dä* ise lokatif hali ekinden oluşmuştur.

1.4 Ablatif Hali Eki=

Özbek Türkçesinde ablatif hali eki tek şekilli olup, ek uyuma tabii değildir. Özbek Türkçesinde ablatif hali eki +*dän* şeklindedir.

Örnek: a) *Ärävädän* (< *ärävä + dän*) sözcüğü *ärävä "araba" + dän* şeklinde oluşmuştur.*Ärävädän* kelimesi, *ärävä "araba"* İ.K, +*dän* ise ablatif hali ekinden oluşmuştur.

b) *Kündän* (< *kün + dän*) sözcüğü *kün "gün" + dän* şeklinde oluşmuştur.*Kündän* kelimesi, *kün "gün"* İ.K, +*dän* ise ablatif hali ekinden oluşmuştur.

c) *Kahrdän* (< *kahr + dän*) sözcüğü *kahr "öfke" + dän* şeklinde oluşmuştur.*Kahrdän* kelimesi, *kahr "öfke"* İ.K, +*dän* ise ablatif hali ekinden oluşmuştur.

1.5 Genitif Hali Eki=

Özbek Türkçesinde genitif hali eki +*ning* ve +*ning* 'dir. Genitif hali ekinin bugünkü şekli, kısmî uyuma tabii olup, ek daima dar, düz ünlü şeklindedir.

Örnek: a) *Havlining* (< *havli + ning*) sözcüğü *havli "havlu" + ning* şeklinde oluşmuştur.*Havlining* kelimesi, *havli "havlu"* İ.K, +*ning* ise genitif hali ekinden oluşmuştur.

b) *Erkäkning* (< *erkäk + ning*) sözcüğü *erkäk "erkek" + ning* şeklinde oluşmuştur.*Erkäkning* kelimesi, *erkäk "erkek"* İ.K, +*ning* ise genitif hali ekinden oluşmuştur.

c) *Eşikning* (< *eşik + ning*) sözcüğü *eşik "kapı" + ning* şeklinde oluşmuştur.*Eşikning* kelimesi, *eşik "kapı"* İ.K, +*ning* ise

genitif hali ekinden oluşmuştur.

2. Sonuç

Yukarıda Özbek Türkçesinin hal eklerini,herbirine üçer örnek vererek tahlil ettik.Bu örneklerden yola çıkarak;Özbek Türkçesinde hal ekleri için şu sonuçları söyleyebiliriz:

- a) Özbek Türkçesinde akuzatif hali ekinin yalnızca düz,dar şekli mevcuttur (+ni) ve akuzatif ekinde uyum söz konusu değildir.
- b) Özbek Türkçesinde datif hali eki +gä 'dir.Ancak sonu "k" sert ünsüzüyle biten kelimelerde datif hali eki uyuma kısmî uyuma girerek +kä şekline dönüşmektedir.(BKZ. 1.2 Örn b)
- c) Özbek Türkçesinde lokatif hali eki tek şekillidir (+dä) ve uyuma tabii değildir.
- ç) Özbek Türkçesinde ablatif hali eki tek şekillidir(+dän) ve bu ek uyuma girmez.
- d)Genitif hali eki kısmî uyuma tabii olup,günümüz Özbek Türkçesinde ek daima dar düz ünlülüdür.(+ nİng)

KAYNAKÇA:

BURAN, Ahmet (2000),*Çağdaş Türk Lehçeleri*,Ankara:Akçağ Yayınları

COŞKUN,Mustafa(2014),*Özbek Türkçesi Grameri*,Ankara:TDK Yayınları

ERGİN,Muharrem(2012),*Türk Dil Bilgisi*,İstanbul:Bayrak Basım Yayın

YAMAN,ERTUĞRUL ve MAHMUD,Nizamiddin(2000),*Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*,Ankara: TDK Yayınları